

dare connect

**Landenbijeenkomst Zuidoost-Europa, 1 november 2006, 14.00-17.30,
Felix Meritis, Amsterdam. Organisatie: SICA en Felix Meritis**

Onder de landen van Zuidoost-Europa vallen: Albanië, Bosnië-Herzegovina, Bulgarije, Griekenland, Kosovo/a, Macedonië, Roemenië, Servië en Slovenië.

Plenair

Welkomstwoord George Lawson, directeur SICA:

Mede omdat sommige van bovengenoemde landen kandidaat-lid van de EU zijn is het belangrijk om de culturele dialoog met deze regio te onderhouden. De SICA wil de deelnemers van deze dag er van overtuigen dat de dialoog met deze landen niet alleen interessant, maar ook noodzakelijk is. Ook wil Lawson er op wijzen dat de uitbreidingsmoeheid die af en toe weerklinkt met betrekking tot de toetreding van nieuwe landen tot de EU, niet moet vervallen in uitbreidingscynisme. Tijdens deze bijeenkomst zal de dialoog veelvuldig worden aangegaan met beleidsmedewerkers, makers en experts van het gebied, zowel plenair als in de workshops.

Gespreksleider Ruben Maes met deelnemers

The Heart of the Matter, Chris Keulemans:

In het gebied dat grotendeels valt onder het voormalig Joegoslavië heeft Keulemans in de afgelopen jaren onderzoek naar de rol van cultuur gedaan. Zijn bevindingen en die van een aantal experts uit de regio werden besproken tijdens een congres en de resultaten hiervan opgetekend in het rapport *The Heart of the Matter*. Keulemans gaat uit van het rapport *The Balkans in Europe's Future*, waarin de belangrijkste conclusie is dat de Balkan eigenlijk alleen kan functioneren binnen de EU. Uit publieksonderzoeken in de Balkanlanden, blijkt dat het vertrouwen in de toekomst bijzonder gering is. Wat betreft de toetreding tot de EU schat iets minder dan de helft van de bevolking dat de procedure binnen vijf jaar zal beginnen maar volgens Keulemans is zelfs dát nog te optimistisch gedacht.

The Heart of the Matter gaat over de rol van kunst en cultuur binnen het integratiebeleid van de regio in de EU. Hoewel er buitengewoon veel talent is in het gebied, steunt de lokale overheid de kunstsector onvoldoende. Als er al gelden worden toegekend, dan over het algemeen aan de klassieke instellingen (zoals schouwburgen) en zelden naar hedendaagse kunst en jonge kunstenaars. Dit is opmerkelijk want de ontwikkelingen op dit gebied zijn buitengewoon interessant. Veel kunst uit de regio in het westen te zien is, is heeft met de oorlog te maken. De westerse interesse lijkt dan ook met name gericht op het artistieke verwerkingsproces van de traumatische oorlogservaringen. Het is tijd dat er ook andere kunst uit de regio aan bod komt. Het is belangrijk de autonome rol van kunst meer onder ogen te zien.

The Heart of the Matter geeft een aantal aanbevelingen waarvan Keulemans er enkele toelicht.

1. Infrastructuur: Om de infrastructuur te bevorderen zouden er (meer) kunstcentra moeten komen. Hiertoe zijn al enkele initiatieven gekomen zoals het kunstcentrum in Zagreb en Sofia, maar het aanvragen van subsidies voor nieuwe centra is een zeer traag en ontmoedigend proces. Het belang van dit soort plekken wordt vaak onderschat.
2. Documentatie: Er is een gebrek aan goede documentatie over wat er in de afgelopen 15 jaar op kunstgebied is gebeurd, maar voorwaarde hiervoor is dat er een goed democratisch cultureel beleid bestaat. Kunstenaars zouden de dialoog aan moeten aangaan met (lokale) politici om zodoende hun invloed op de cultuurpolitiek uit te oefenen en samen cultuurbeleid te maken en de verworvenheden van de afgelopen jaren kenbaar te maken.
3. Regionale samenwerking: de krachten bundelen heeft talloze voordelen.
4. Mobiliteit: Om samenwerking te stimuleren moet de mobiliteit binnen die regio's worden verbeterd want nu zie je vooral dat talent naar het buitenland vertrekt (met subsidiebeurzen ed.) en vervolgens niet meer terugkeert. Als visa voor de EU makkelijker werden vergeven zou je minder last hebben van de brain-drain.

Balkan Incentive Fund for Culture, Bertan Selim en Lodewijk Reijs

Cultuur is een politieke aangelegenheid in de Balkan. In 2005 is de European Cultural Foundation (ECF) naar het gebied gegaan om te inventariseren wat men in de regio wil. De conclusie was dat de Balkan moet worden geïntegreerd in Europa. Dit is niet alleen vanuit politiek oogpunt mogelijk maar ook door middel van cultuur. Om beleidsmakers uit te leggen wat de ECF met deze conclusie wil zeggen, is The Heart of the Matter gemaakt. Daarnaast functioneert de ECF als facilitator voor samenwerking binnen de Balkan door een fonds te beheren in samenwerking met Hivos, Soros Foundation, het Ministerie van Buitenlandse Zaken, de Swiss Agency en het Koning Boudewijn Fonds. Dit gezamenlijke fonds heet de *Balkan Incentive Fund for Culture*. Vooral initiatieven en projecten waarbij samenwerking binnen de regio een rol speelt komen in aanmerking bij dit fonds. Voor meer informatie zie www.eurocult.org

Workshop Literatuur Media en Cultuurbeleid

Marga Verheije is gespreksleider. Zij heeft een adviesbureau, werkte voorheen bij De Balie en was medeoprichter van het cultuurhuis The Red House in Sofia. Zij is in Roemenië, Bosnië en Bulgarije geweest. Zij benadrukt dat een workshop met teveel onderwerpen het risico heeft oeverloos te worden: “Daarom zouden we ons kunnen richten op een centrale vraag: welke aanbevelingen zouden wij aan de overheden kunnen richten?”

Er zijn drie experts aanwezig: Dirk Mulder, Sanneke van Hasselt en Nino Salitz. Achtereenvolgens nemen zij het woord om samenwerking in Zuidoost Europa vanuit hun perspectief te benaderen.

Dirk Mulder is directeur van Herinneringscentrum Kamp Westerbork. In het Herinneringscentrum Kamp Westerbork wordt over het leven van slachtoffers en overlevenden van het kamp verteld. Door toeval raakte Mulder betrokken bij een project in Sarajevo en hebben ze een museum opgericht om aandacht te besteden aan de oorlog in voormalig Joegoslavië en de genocide in Srebrenica: “Vanaf het begin zijn we geassocieerd geweest met een herdenkingsdelegatie, maar wij trachten vooral structurele ondersteuning te geven aan verbonden groepen, overlevenden en de vrouwen van Srebrenica. De organisatiestructuur van het museum is nu in Bosnische handen. Sinds het bestuur in handen is van inwoners uit de eigen staat, wordt gewerkt aan beleidsontwikkeling. De fabriek moet beheerd worden. Oorlogsverwerking: hoe werkt dat? Dat is een belangrijke vraag.”

Marga Verheije: “Je vertelde zojuist dat je door toeval betrokken raakte bij het project. Die structurele ondersteuning, de samenwerking, gaat dat goed?”

Dirk Mulder: “Ja. Ik merkte wel dat organisatie in de eigen omgeving heel belangrijk is. We hebben een inzameling gehouden voor gereedschap voor de begraafplaats en dat hebben we gedaan in eigen omgeving. Daardoor betrek je mensen bij je eigen organisatie, maar houd je het ook dicht bij huis. De genocide die heeft plaatsgevonden moet erkend worden door een organisatie als Westerbork. Dat is een wezenlijk punt van onze organisatie.”

Uit de zaal komt kritiek: “Het werkt contraproductief om altijd dezelfde weg te gaan en om altijd dezelfde contacten te gebruiken. In Nederland is een bepaalde sfeer ontstaan, zowel in de kunst als in een stad als Amsterdam en ik kan persoonlijk ook geen identificatie punten merken in deze presentaties. Ik zie het belang in Nederland om over Srebrenica te spreken, maar mensen in Srebrenica hebben er geen behoefte aan erover te praten.”

Dirk Mulder: “Er is initiatief genomen vanuit de Bosnische samenleving en wij proberen daar waar dat gevraagd wordt ondersteuning te geven. Het is een misverstand om te denken dat je een oorlogstrauma kan bedekken. Je moet het wel een plek geven. Voor de mensen die daar behoefte aan hebben moet dat kunnen. We moeten ons breder oriënteren. Ook door eigen, jongere medewerkers in te zetten kunnen we dat bereiken.”

Sanneke van Hasselt: “In mei ben ik drie weken in Sarajevo geweest. Daarvóór heb ik tien jaar bij een toneelgezelschap gewerkt. Voordat ik naar Sarajevo ging vroeg ik me af: “Wat moet ik als fictieschrijver toevoegen aan alles wat al geschreven is?” Ik wilde schrijven over hoe het nu is en om me enigszins te beperken heb ik drie thema’s geselecteerd: bomen, brood en boeken. Meest relevant voor deze bijeenkomst is toch wel het laatste thema: boeken. De meeste boeken in Sarajevo zijn namelijk verbrand en de bibliotheek is vernietigd. Ik ben met heel veel mensen gaan praten; met de directeur van de broodfabriek, met de directeur van de bibliotheek, maar ook met Nederlanders die daar werken. Ook ben ik met leeftijdsgenoten uit Sarajevo naar de toneelschool gegaan. Ik wilde op de toneelschool niet over oorlog praten, maar mensen hadden daar toch behoefte aan. Tijdens de oorlog gebeurde er veel op kunstzinnig gebied, maar dat is nu sterk verminderd. Musea zijn beschadigd maar voor de oorlog al was er door het communisme een log systeem en een ouderwetse mentaliteit. Onder jonge mensen gebeurt er veel op cultureel gebied. Hier is een groot contrast met staatsondernemingen. Ontwikkelingen gaan langzaam een ook speelt het nationalisme weer op. Ik heb veel gesproken met mensen die genoeg hebben van de westerse bemoeienis. “Wat kom jij hier doen?”, vroegen zij zich af. Je bent nummer zoveel en je gaat ook weer weg. In Sarajevo heb ik ook veel schrijvers gesproken. Er zijn heel weinig boeken, het zijn luxeartikelen. Er is niet veel geld om boeken te drukken en vertalingen zijn over het algemeen heel slecht. We hebben een tijdschrift opgezet met Nederlands korte verhalen, getiteld: Sarajevo notebooks. Hierin publiceren schrijvers uit alle regio’s over onderwerpen die actueel zijn. Het tijdschrift verschijnt 4 keer per jaar. Mede door dit project heb ik ingezien dat bilaterale samenwerking moet komen vanuit de kunstenaar zelf, en dat dat niet voor hen bepaald moet worden. Tot slot wil ik zeggen dat ik slechte ervaringen heb met de Nederlandse Ambassade. Er wordt voorbijgegaan aan het feit dat er veel cultureel leven is vernietigd en er is een algemeen gebrek aan interesse en kennis.”

Marga Verheije: “Er is volgens mij een heel dubbele relatie met Nederland en onze interesses. Laten we van de volgende expert horen of hij hier wat meer over kan zeggen.”

Nino Salitza: Ik kom uit Sarajevo. En ik ben van mening dat een insider moeilijk een expert kan zijn. Ik ben op twee plaatsen tegelijk, en ook niet, voor altijd. Daarom kan ik geen expert zijn, Ik ben een van de getuigen. Het belang van cultuur voor Bosnië is dat het de enige plek is voor Bosnische trots. Films als “No Man’s Land” krijgen prijzen en daar kunnen we trots op zijn. Mensen die wonen in diaspora kunnen nog een paar dagen naar west balkan. Daar zijn jazzfestivals, etc. Die dingen en een paar schrijvers maken ons trots. Ik wil iets zeggen over literatuur. Binnen de ontwikkeling van de literatuur kan ik twee lijnen zien: De ene lijn is dat er door mensen van ‘hoge literatuur’ veel te zeggen is op een relatief te kleine ‘markt’. Het is een kleine wereld en interesse voor Bosnische schrijvers is echt beperkt. Het tweede

is dat Bosnië het grootste aantal vluchtelingen heeft en daarvan wonen een paar belangrijke schrijvers op verschillende plekken. Hierdoor vraag ik me af: "Wat is literatuur in emigratie?" Er zijn drie emigratiegolven te onderscheiden; de eerste na de oktoberrevolutie, de tweede in 1930 met name van joodse schrijvers en de derde na de oorlog. Gevluchte artiesten hebben de moeilijkste positie want ze hebben vertalingen nodig om begrepen te worden. Taal is vaker een heikel punt. De positie van kunstenaars die niet meer in contact zijn eigen cultuur is lastig. Er is interesse, maar die mensen zitten in dubbele isolatie. Ze zijn altijd in een hoekje geplaatst. Wij proberen ook aandacht te krijgen voor die mensen in de plaatsen waar wij wonen. Sarajevo kent geen diaspora, Bosnië wel. Toch gaat het goed met de nieuwe immigranten."

Marga Verheije ter afsluiting:

"We hebben vanmiddag verschillende invalshoeken van culturele samenwerking gezien. Wat uit die geluiden klonk is: kom niet met je vooroordelen langs en houdt ook ons verantwoordelijk voor de toekomst. Dat is voor de buitenstaander, die met plannen voor samenwerking naar een gebied komt, heel moeilijk."

Workshop Beeldende Kunst onder leiding van Eva Brinkman (de Appel)

De experts die vandaag over dit onderwerp zullen spreken zijn Heiner Holtappels (Instituut voor Mediakunst), Aneta Lesnikova (de Balie) en Aleksander Velinovski (Eastern Neighbors).

Holtappels werkt veel samen met Roemenië, onder andere voor het Museum van Moderne Kunst in Boekarest (in het voormalig paleis van Ceaușescu). Hij vindt het een kwalijke zaak dat de hele adviescommissie van dit museum bestaat uit buitenlanders terwijl voor veel kunstenaars het heel pijnlijk is dat het museum in het voormalig paleis van de beruchte dictator is gehuisvest. Het Instituut voor Mediakunst heeft onder andere meegewerkt aan een tentoonstelling over mediakunst. De tentoonstelling trok een jong en enthousiast publiek maar door gebrek aan (technische) kennis, werden van de 15 uitgeleende werken er halverwege 6 weggehaald omdat de computers technische storingen hadden die niet werden opgelost omdat het personeel zich daar niet verantwoordelijk voor voelde. Het komt vaker voor dat men zich in deze regio niet even betrokken voelt waardoor ook het opbouwen van een tentoonstelling enorme vertraging kan oplopen.

Lesnikova vertelt dat de Balie Nederlandse instellingen zoals de Rietveld Academie, Paradiso en het Stedelijk Museum in contact brengt met instellingen in Zuidoost Europa. Door de ECF gesteund worden kunstenaars uit Macedonië gehaald om in de Balie te exposeren. In haar ervaring is het zeer belangrijk dat men zich bewust is van de (lokale) politiek. De problemen waar kunstenaars uit deze regio mee te maken krijgen als ze in het buitenland willen exposeren zijn onder meer de visa, het geld en de soms passieve houding van de ambassades. De trage bureaucratie van de ambassades kan voor frustratie zorgen. Lesnikova concludeert met "The Balkan is close, but so far away".

Voor Velinovski liep met Eastern Neighbors –een beeldende kunst festival te Utrecht van kunstenaars uit de regio- tegen eenzelfde soort obstakels als die door Lesnikova genoemd worden. Met name de visaproblematiek is prangend. Hier ligt de fout overigens niet alleen bij de ambassades en de overheid, soms zijn de kunstenaars zelf te laks of angstig voor het bureaucratische proces. Het enthousiasme bij kunstenaars in de regio om hun werk naar buiten te brengen is desalniettemin heel hoog. Velinovski vindt echter dat er ook kruisbestuiving zou moeten plaatsvinden; dus niet alleen Zuidoost-Europese

kunstenaars naar Nederland halen, maar tevens Nederlanders naar Zuidoost Europa, waarvan Holtappels met mediakunst in Boekarest al het goede voorbeeld heeft gegeven.

Iedereen is het erover eens dat je altijd op kwaliteit moet blijven selecteren. Dus niet alleen maar “sociale” kunst die toch vooral in het teken van de oorlogen staat. Juist om de vooroordelen over Zuidoost-Europeanen te doen verdwijnen is het van belang ook het andere gezicht van Zuidoost Europa wereldkundig te maken.

Over het in the Heart of the Matter genoemde programmapunt van de infrastructuur wordt ook in deze workshop beaamd dat er te weinig centrale punten zijn. Of een goede gecentraliseerde plek beter zou zijn verschilt eigenlijk per land. Om dit te beslissen zou dus elk land apart bekeken moeten worden.

In Bulgarije zitten vruchtbare broedplaatsen voor en door kunstenaars opgezet. Dit soort initiatieven zouden structureel ondersteund moeten worden.

Hans van den Berg van het South Eastern Europe Network vindt het ook belangrijk om per land te bestuderen wat de succesvolle projecten zijn en waarom. Daarnaast zouden eventuele problemen met de ambassades moeten worden teruggekoppeld zodat echt kan worden bekeken wat er aan gedaan kan worden. Je zou eigenlijk een soort basismodel moeten maken met wat alle partijen nodig hebben voor het realiseren van een tentoonstelling en dit protocol aan de ambassades geven.

Brinkman vraagt of een paspoort voor kunstenaars de bureaucratische obstakels ook zou kunnen doen verlichten. Hoewel men dit als een te idealistisch plan ziet, is men het erover eens dat de procedures zouden moeten versoepelen.

Volgens Van den Berg hebben ambassades een artificiële prioriteitenstelling, waarop heftige discussie ontstaat over de rol van de ambassades, hun (financiële) invloed en de gevolgen daarvan. Men komt tot de conclusie dat successen niet per definitie samenhangen met de al dan niet aanwezige steun van ambassades. Sterker nog, succesgevallen zijn niet alleen sporadisch maar lijken vaak ook toevallig. Het is noodzakelijk deze succesvolle initiatieven te onderzoeken en te bekijken waarom deze wel goed gaan en andere niet.

Er wordt gesteld dat cultuur moet worden ingezet als barometer van de ontwikkeling. Als je kunst en cultuur in de Balkan wilt, dan moet je hem vrijheid geven en vooral tonen. Als de bureaucratie tegenwerkt, dan moet het maar op een revolutionaire manier.

Lesnikova reageert hierop door te stellen dat liberalisering, mobiliteit en democratie allemaal mooie woorden zijn maar dat je er in de Balkan niets aan hebt. Je moet daar of politiek actief zijn, of de weg naar instellingen zoals de ECF kunnen vinden en bereid zijn heel veel bureaucratische obstakels te nemen.

Je moet een soort Don Quichotte zijn wil je aan zo'n onderneming beginnen.

Maya de Graaf, medewerker pers en culturele zaken van de ambassade in Kroatië, vindt het zeker geen geldkwestie. Daarnaast vraagt zij zich af wat er mis is met een politieke weg bewandelen; waarom is politiek per definitie vies? In Nederland wordt ook de politiek opgezocht ten behoeve van kunst en cultuur. Het is echter belangrijk een politiek debat aan te gaan en er zou een partnerschap moeten worden ontwikkeld tussen de beleidsmakers, NGO's en kunstenaars/kunstinstanties. Het is belangrijk creatief om te gaan met wat er is en zich er niet a priori door laten ontmoedigen. Kunstenaars zouden wat meer bij de hand moeten worden genomen waardoor het bureaucratische onderdeel minder afschrikt. Echter moet

worden opgemerkt dat het niet de taak van de ambassades is kunstenaars uit de Zuidoost-Europese regio naar Nederland te halen maar eerder andersom, Nederlandse kunstenaars naar dit gebied te trekken. Dat er toch wordt geholpen met het “exporteren” van Zuidoost-Europese kunstenaars naar Nederland moet dus eerder worden gezien als een taak die ze er bij doen, niet als de hoofdtaak.

Volgens Holtappels is een van de grootste problemen het ontbreken van goede opleidingen in deze regio. De huidige opleidingen zijn veel te traditioneel. Holtappels organiseert workshops en brengt zijn expertise over. De voorwaarden van zijn educatieve project in het gebied zijn heel eenvoudig: als er geld beschikbaar is, wil het Instituut voor Mediakunst betaald worden maar zo niet, dan niet. Om dergelijke programma's structureel op te kunnen zetten vraagt hij zich af of de ambassades hierin een rol van betekenis zouden kunnen spelen.

Volgens Bertan Selim worden verschillende visies door elkaar besproken. Wat we niet moeten vergeten is dat ambassades allemaal andere richtlijnen hebben. Daarnaast kun je een organisatie als de ECF als fondsenverstrekker niet vergelijken met de Nederlandse overheid. Kunstenaars in de regio zijn overlevers en het krijgen van een beurs kan ook vijandigheid (concurrentie) teweeg brengen. Kortom, geld is niet alles. Kwantiteit is bijvoorbeeld wat betreft de Macedonische aanvragen bij de ECF heel erg hoog, maar de kwaliteit laat nogal eens te wensen over. Dit moet zorgvuldig worden beoordeeld en het is vooral belangrijk in het achterhoofd te houden dat het om allemaal verschillende landen gaat met elk een ander beleid. Selim benadrukt opnieuw dat geld niet de kwestie is.

Volgens Lesnikova is dat typisch een opmerking vanuit het perspectief van de beleidsmaker/fondsenverstrekker. Voor de kunstenaar/maker speelt geld wel degelijk een rol. Het is frustrerend dat theorie en praktijk elkaar niet (altijd) vinden. Krachten worden niet, of te weinig, gebundeld. Als geld geen probleem is, dan moeten er concrete acties worden ondernomen. Daarnaast zou het verdienstelijk zijn niet alleen grootstedelijk te opereren maar ook vanuit kleinere locaties te werken.

Verslag workshop Podiumkunsten

Voorzitter: Dragan Klaic

Experts: Corrina Manara (Grand Theatre) en Marijke Smedema (Musicians without borders)

Dragan Klaic, voormalig directeur van het Theater Instituut is de laatste 5/6 jaar weer regelmatig teruggekeerd naar zijn geboorteland Servië. Maar ook een frequent bezoeker van Kroatië, Kosovo en Bosnië, hij is alleen lange tijd niet in Macedonië geweest. Vorig jaar was hij nog aanwezig op het theaterfestival in Dubrovnic.

Zijn uitgangspunt voor de workshop is het delen van ervaringen en motivatie om in een van deze landen iets te gaan doen.

Zuidoost Europa is, zo stelt Klaic, nog steeds een moeilijke regio. De mensen zijn boeiend en interessant, maar gefrustreerd door het isolement.

Jonge kunstenaars zitten door dit isolement in een val. Op de **IETM (Informal European Theater Meeting**, zie www.ietm.org) conferentie in 2005 in Belgrado is daarom gesproken over het verbinden van de Balkan landen (**Balkan Express**) en internationale theater uitwisseling.

Expert Corrina Manara van het Garand Theatre speelde de Griekse tragedie Elektra in Macedonië en Albanië op (zomer)theaterfestivals. Elektra is een coproductie tussen het Nederlands theatergezelschap en een Albanees koor. Zij vertelt haar ervaringen.

- Werk zo veel mogelijk met individuele kunstenaars, werken met instanties/instituten is moeizaam. Veel ensembles zijn namelijk verbonden aan staatsinstellingen, wat samenwerken bemoeilijkt.
- Er zijn goede theaterfestivals waar groepen vanuit heel de Balkan spelen.
- Financiering moet vooral uit Nederland komen (verwacht geen geld vanuit daar, dat hebben ze gewoonweg niet)
- Prachtige speelplekken en publiek vanuit de hele stad komt naar het festival/theater, grote betrokkenheid.
- Goed kijken/nagaan wie het festival organiseert, is dit een autonoom iemand of de gemeente
- Planning verloopt heel lastig, houd daar rekening mee, je moet flexibel zijn en geduld hebben.
- Het is lastig werken met ondertiteling (technische mogelijkheden ontbreken vaak), houd daar rekening mee in de keuze van je stukken (Elektra is een bekend stuk, behoeft geen ondertiteling)

Pieter Zeeman van het Fonds Podiumkunsten vraagt naar de artistieke kwaliteit. Levert samenwerken met een groep uit de Balkan een hogere artistieke waarde op vraagt hij zich af? Waarom een Albanees koor en niet een Grieks koor?

Corrina Manara: 'De klank in de Balkan is zeer bijzonder, uniek, een oerklank die goed te combineren is met Nederlandse teksten.'

Expert Marijke Smedema van Musicians without Borders heeft drie jaar in Srebrenica gewoond. Hier heeft zij samen met muziekdocenten uit Sarajevo en Tuzla een project gedaan waarin kinderen weer muziek gingen maken. Na de oorlog is de gehele muziektraditie en de instrumenten verdwenen, zij heeft dit weer helpen opbouwen.

Zij vertelt haar ervaringen:

- Veel corruptie, moeilijk werken met instituten daar zitten mensen met belangen.
- Je kunt gedeeltelijk tussen de partijen door je gang gaan
- Echt iets bereiken kost heel veel tijd en geduld, lange adem!
- In Srebrenica zijn geen sleutelfiguren in de muziek die je aan kunst spreken (geen muzikanten meer)
- Werken met Muzikanten uit Tuzla en Sarajevo vergt opbouwen van vertrouwen, dat gaat langzaam maar werkt wel
- Na drie jaar was het project algemeen bekend en geaccepteerd en werd zelfs gevraagd om mee te denken over het beleid. Ook kwamen langzaam aan hele kleine beetjes geld richting het project.
- Door de breuk in de muziektraditie is er voor gekozen om met kinderen wereld muziek te maken om vanuit daar weer gevoel en eigen expressie te ontwikkelen.
- Muziek heeft een grote bindende kracht van waaruit weer nieuwe initiatieven ontstaan zoals theatergroepjes.
- Door alle onrusten wisten de mensen niet meer wat met theater en muziek te doen, er was geen concentratie voor. Langzaam aan groeit deze concentratie weer
- Het is niet eenvoudig om mensen uit Sarajevo naar Srebrenica te halen, maar als ze er eenmaal geweest zijn dan gaat het goed en groeit het vertrouwen.

Tatjana Macic vraagt zich af hoe dit project er in de toekomst uit ziet, wat de plannen en het vervolg is. Daarop beraden ze zich nog. Voor de oorlog was Srebrenica het centrum van de Rockmuziek, dat is wellicht een aanknopingspunt. Helaas gaat al het geld wat er is naar Sarajevo, daar zijn ook de festivals. Dit wordt door de aanwezigen beaamd.

Alleen in de zomer zijn er enkele festivals in Srebrenica met name vanwege het toeristenseizoen. Niemand blijft echt lang, in de winter gebeurt er niets en er is ook geen geld voor blijvende initiatieven. Als er geld is dan ad hoc, niet structureel.

Genoemd wordt het **Exit festival in Novi-Sat** (Servië) waar mensen en groepen uit heel Europa naartoe komen. Het festival is een van de belangrijkste economische peilers van de stad.

Marin Oosthoek van theatergroep Dood Paard is drie jaar geleden op tournee in Servië geweest. Hij vertelt zijn ervaringen.

- Persoonlijk contact is heel belangrijk. Je hebt een persoon in het land/stad zelf nodig die voor je lobbyt en de wegen bewandelt/vrijmaakt.
- Continental Engels (eenvoudig Engels) is goed te volgen voor bijna iedereen.
- Transport is lastig, maakt het moeilijk om met grote/veel stukken te reizen.
- Afspraken maken is ook moeilijk je moet flexibel zijn.
- De mensen willen wel graag betalen om een voorstelling naar hun festival/stad te halen, maar kunnen hun verplichtingen niet of moeilijk nakomen, ze zijn erg trots en vinden dat dus ook heel vervelend, ook al wordt de schuld kwijtgescholden, ze willen graag betalen, houden een schuld gevoel.
- Het publiek is heel enthousiast en betrokken een goede wisselwerking, ontzettend fijn land om voor/in te spelen, ze willen graag nog eens terugkomen.
- Mensen zijn erg geïsoleerd en daardoor erg enthousiast en betrokken bij wat er wel gebeurt.

Hij noemt als bijzonder podium het **Center for Cultural Decontamination**, waar veel discussie over politiek, maar ook kunsten plaats vindt en waar de bezoeker erg betrokken is bij het theater.

Arthur Kibbelaar van de Nederlandse Ambassade in Belgrado geeft aan dat de ambassade veel projecten en activiteiten begeleidt, maar veel aanlooppromblemen ziet. Hij neemt als voorbeeld de komst van het Nederlands Danstheater naar Belgrado.

- capaciteit is een groot probleem, instanties werken langzaam en er is weinig/geen(culturele) infrastructuur.
- Het is een grote uitdaging
- Het is goed wanneer je op uitnodiging van 1 van de internationale festivals naar het land komt. Bijvoorbeeld het **Bitef festival** is relatief professioneel en een van de grootste. Maar het blijft moeilijk.
- Het is een andere manier van denken, omdat het economisch en organisatorisch een lastig land is. Het is niet perse een niet Westerse manier van denken, eerder door omstandigheden bepaald.
- Van de ambassade kun je niet te veel verwachten. In de voorfase kunnen ze soms helpen met communiceren/contacten leggen, maar je moet ook vooral zelf opzoek gaan.
- Financieel kan de ambassade geen garantie geven, het budget is zeer beperkt Er zijn twee potten:

1. **MATRA-Kap gelden (totaal 7 ton en 12.000 maximaal per jaar/project)** Dit is geld met een maatschappelijk relevante bestemming, niet (alleen) kunst. Hieronder vallen grotere, complexe projecten zoals Bibliotheek/erfgoed projecten Kan ook voor podiumkunsten ingezet worden maar dan meer voor het bouwen van een netwerk. Capacity Building.
2. **Programma Kleine Projecten** voor reiskosten e.d. dit is in totaal max 25.000 per jaar????

Dhr. Kibbelaar benadrukt nog eens dat het ook erg belangrijk is dat er naast projecten in Sarajevo ook projecten in andere/kleinere steden/plekken gebeuren. Dit heeft meer (financiële) ondersteuning nodig. Er gebeuren wel dingen maar die zijn heel klein. Toch willen de mensen heel graag. Montenegro en Kosovo zijn ook landen die achterblijven er worden weinig projecten ontwikkeld.

Voorbeeld van het Zid theater. Zij hebben samen met theatergroep DAG een voorstelling in Belgrado gemaakt. Deze coproductie is hun goed bevallen. Je moet goede banden opbouwen en mensen kennen die de juiste wegen weten.

Wanneer er mensen zijn met plannen om iets op te zetten in Servië dan kunnen ze altijd met vragen bij hun terecht. Info: www.zidtheater.nl

Nog een aantal ervaringen van verschillende deelnemers.

- Niet verwachten dat je met theater de politiek bereikt. Dat moet ook geen doel op zich zijn
- Het zijn Lieus de Memoires, plekken van herinnering, je moet er echt lang zitten om iets te bereiken.
- Je moet iets moois geven, iets moois maken, een belevenis een ervaring
- Je kunt op klein, persoonlijk niveau iets betekenen voor mensen

Vraag aan de heer Kibbelaar over de visum reglementen. Het is erg lastig om mensen uit deze landen te laten reizen i.v.m. de vele visa obstakels.

17% van de mensen is nog nooit naar het buitenland geweest. Dhr. Kibbeling geeft aan dat er wel obstakels zijn, maar dat het uiteindelijk altijd wel lukt. In Nederland is men in Europees verband bezig om de regels te versoepelen, dit zal nog enige tijd duren (hopelijk 2007). Deze nieuwe regels moeten het voor kunstenaars en wetenschappers makkelijker maken om naar 'Europa' te reizen.

Tussen de verschillende landen kan overigens wel prima gereisd worden, toch doet men dit weinig. Mensen zijn niet nieuwsgierig, zelfs naar een buurstad gaan, doet men nauwelijks, het oorlogsverleden speelt hierin een rol. Wel kijken ze veel naar West-Europa, daar wil men graag naartoe. Soms is er sprake van enige onderlinge culturele uitwisseling op een festival in een (buur)land, maar veel verder komt men (nog) niet.

Ten slotte wordt benadrukt dat er meer aandacht moet komen voor duurzame samenwerking in kleinere steden. Festivals zijn al van de grond gekomen, maar hebben een vluchtig karakter, nu meer aandacht voor structurele projecten/activiteiten.

Plenair: Uitkomst workshops

Workshop Cultuur, Media & Beleid:

De conclusie van deze workshop is het besef dat er vele struikelblokken zijn, zoals het ontbreken van structurele festivals, de vraag of buitenlandse inmenging gewenst is en de complexiteit van het aangaan van relaties. Maar tegelijkertijd heeft men niet met een oplossing kunnen komen. Wel wordt kritiek geuit op de slechte bereikbaarheid van de ambassades. Medewerkers van verschillende ambassades, waaronder die van Belgrado, verweren zich door te stellen dat er wel degelijk (kleine) budgetten bestaan en dat er actief wordt bemiddeld. Sterker nog, volgens Keulemans is het zo dat omdat ECF en andere culturele fondsen semi-overheid zijn, het bijna onvermijdelijk is dat zij tot op zekere hoogte een verlengde van de overheid zijn en in die zin een verlengde van de ambassades.

Hier reageert Pieter Zeeman van het FAPK op door te stellen dat hij niet gedictieerd wordt door de overheid maar wel het door hen opgestelde internationaal cultuurbeleid volgt. Hij ervaart de ambassades als goede bemiddelaar bij het vinden van een partner.

Het recentelijk opgestelde dossier voor internationaal cultuurbeleid, Koers Kiezen, zou een nieuwe stimulans kunnen betekenen voor het internationaal cultuurbeleid. Deze regio is weliswaar geen prioriteitsgebied maar andere factoren zoals de politieke situatie beginnen een steeds grotere rol te spelen waardoor het toch mogelijk is dat dit soort gebieden meer ondersteuning krijgen.

George Lawson roept iedereen op ideeën hierover te ventileren bij de SICA zodat zij die mee kunnen nemen bij de invulling van het werkplan van Koers Kiezen. Vooral inhoudelijke ideeën, met welke partners en wat we eruit kunnen halen, zijn zeer welkom.

Workshop Podiumkunsten:

Er zijn verschillende ervaringen uit het spelen in de regio uitgewisseld. Één van de observaties is dat er weinig cultuurplekken bestaan omdat de gebieden erg van elkaar geïsoleerd zijn. Feitelijk gezien ben je afhankelijk van bijzonder sterke individuen die als “agents of change” kunnen optreden en die door de Nederlandse overheid zouden moeten worden ondersteund. De struikelblokken zitten hem vooral in de planning, financiering en verschillen in werkhethiek.

Twee concrete voorstellen worden gedaan:

1. Meer deskundigheid invoeren (vanuit de EU)
2. Meer regionale samenwerking stimuleren (hierin kan Nederland een rol spelen).

Workshop Beeldende Kunst:

Gesproken is over de concrete ervaringen en de problemen die men ondervindt. De belangrijkste problemen:

1. De maker kan niet op dezelfde stoel gaan zitten als die van de beleidsmaker waardoor samenwerking wordt bemoeilijkt.
2. Geld is niet het grootste probleem maar vooral de infrastructuur en de kwaliteit van de opleidingen.

Het concrete voorstel naar aanleiding van deze workshop is meer te investeren in de (kwaliteit van de) opleidingen.

Dare2Connect is een programma van de Stichting Internationale Culturele Activiteiten en Felix Meritis. Meer informatie en agenda: www.dare2connect.nl